

Význam archetypu

Pohádky jsou nejčistším a nejjednodušším výrazem kolektivně nevědomých psychických procesů. Jejich hodnota pro vědecký výzkum nevědomí tedy převyšuje hodnotu všeho ostatního materiálu. Pohádky zobrazují archetypy v jejich nejjednodušší, nejhutnější a nejpřesnější podobě. V tomto čistém tvaru nám archetypové obrazy poskytují nejlepší návod k porozumění procesům, které se odehrávají v kolektivní psyché. V mýtech, ságách nebo jiném komplikovanějším mytologickém materiálu jsou základní vzorce lidské psyché překryty dalším kulturním materiálem. V pohádkách je naproti tomu specifického, vědomého, kulturního materiálu daleko méně, takže se v nich základní vzorce psyché zračí jasněji.

Podle C. G. Junga je každý archetyp ve své podstatě *nevědomým* psychickým faktorem, a proto je naprosto nemožné přeložit jeho obsah do intelektuálních pojmů. Nejlepší, co můžeme udělat, je popsat ho na základě vlastní psychologické zkušenosti a srovnávacího výzkumu a vynést tak říkajíc na světlo celou síť asociací, do níž jsou archetypové obrazy vetkány. Pohádka je sama sobě tím nejlepším vysvětlením - její význam spočívá v souhrnu jejích motivů, jež jsou vzájemně svázány nitkami děje. Proč jim tedy nerozumíme přímo? Nevědomí je, obrazně řečeno, ve stejné pozici jako ten, kdo měl určitou původní vizi nebo zkušenost a rád by ji sdělil. Jelikož se jedná o událost, která ještě nikdy nebyla vyřčena v pojmech, vůbec neví, jak ji vyjádřit. V takové situaci se člověk znovu a znovu snaží daný obsah zprostředkovat a ve svých

posluchačích vyvolat odezvu tím, že oslovuje jejich intuici a užívá analogie s již známým materiálem. Právě tak můžeme vyslovit hypotézu, že každá pohádka je relativně uzavřeným systémem, který obsahuje jedinou podstatnou psychologickou výpověď, kterou vyjadřuje řadou symbolických obrazů a událostí, v nichž ji můžeme objevit.

Po letech práce v této oblasti jsem dospěla k závěru, že všechny pohádky usilují o to, aby popsaly jednu a tutéž psychickou skutečnost. Tato neznámá skutečnost je však natolik komplexní a obsáhlá a pro nás ve všech svých rozmanitých aspektech tak obtížně rozpoznatelná, že je třeba stovek pohádek a tisícových opakování, aby ji bylo možné vědomí zprostředkovat; a ani pak nebude toto téma nikdy vyčerpáno. Tuto neznámou skutečnost nazývá Jung *Selbst* (self; v českém překladu bytostné Já)* - představuje zároveň psychický celek individua a paradoxně i regulující centrum celého kolektivního nevědomí. Každý jedinec a každý národ však prožívá tuto psychickou realitu po svém.

Různé pohádky poskytují průřezy rozličných fází této zkušenosti. Někdy prodlévají déle v počátečních stadiích, která se zabývají zážitkem stínu, a to, co následuje, načrtnou jen v hrubých rysech. Jiné pohádky zdůrazňují zkušenost s animem a animou a otcovské a mateřské obrazy, které stojí za nimi, předchozí problém stínu i to, co následuje, jednoduše smetou ze stolu. Jiné zdůrazňují motiv nedostupného nebo obtížně dosažitelného skvostu nebo centrální zkušenosti. Mezi těmito pohádkami není žádný rozdíl v hodnotě, neboť v archetypovém světě neexistuje žádné odstupňování hodnot právě proto, že každý archetyp je ve své podstatě toliko jedním aspektem kolektivního nevědomí, ale na druhé straně zároveň zobrazuje i celé kolektivní nevědomí.

* V této knize překládáme *Selbst* termínem bytostné Já. Přestože je tento způsob překladu do jisté míry problematický, přidržujeme se ho ze dvou důvodů: doposud nebyl nalezen vhodnější termín a ponechání původního *Selbst* je nevhodné, jelikož ho v poněkud jiném významu volí i další hlubinně psychologické školy - např. škola Kohutova.

Pro lepší pochopení rozdílu já a bytostného Já uvádíme následující pasáž z Jungova spisu *Zwei Schriften über analytische Psychologie* (GW 7,2): „Úplné bytostné Já je veličina, která je nadřazena vědomému já. Zahrnuje nejenom vlastní bytost vědomou, nýbrž i nevědomou psyché, a je proto tak říkajíc osobností, kterou také jsme... Neexistuje žádná naděje, že někdy dosáhneme být jen přibližného uvědomění úplného bytostného Já, neboť at si z něho uvědomíme sebevíc, stále ještě bude existovat neurčité a neurčitelné množství nevědomí, které náleží k totalitě úplného bytostného Já.“

Každý archetyp je relativně uzavřeným energetickým systémem a proud jeho energie probíhá všemi aspekty kolektivního nevědomí. Archetypový obraz si nesmíme představovat pouze staticky, protože se vždy jedná o proces, který zahrnuje specifickým způsobem i ostatní obrazy. Archetyp představuje určitý psychický impuls, který působí jakoby v jednom lineárním paprsku, ale zároveň se jedná o celé magnetické pole, které se rozprostírá všemi směry. Důsledkem pak je, že proud psychické energie „systému“ určitého archetypu probíhá i všemi ostatními archetypy. I když je nám tedy zřejmé neurčité rozplývání archetypového obrazu, musíme být připraveni přijmout jeho ostré linie a zdůraznit jeho rozmanité aspekty. Musíme se co možná nejvíce přiblížit ke specifickému, určitému charakteru každého obrazu a pokusit se tak přesně vyjádřit specifickou podstatu psychické situace, kterou obsahuje.

Nedorozumění, k němuž podstata archetypu svádí intelektuály, tkví v tom, že jsou v pokušení pojímat archetyp jako filozofickou myšlenku. Významný učenec Adolf Bastian *Beiträge zur vergleichenden Psychologie* (Příspěvky ke srovnávací psychologii, Berlín 1868) vytvořil zajímavou teorii, že všechny základní mytologické motivy jsou, jak říká, „elementárními myšlenkami“ lidstva. Jeho hypotéza zněla, že lidstvo vlastní určitou zásobu elementárních myšlenek, které neputují, ale jsou každému jedinci vrozené, a že se rozmanitý výběr těchto elementárních myšlenek objevuje v Indii, v Babyloně a dokonce třeba i v příbězích z jižních moří. Místní specifické příběhy pak Bastian nazval „národními myšlenkami“. Jeho představa se zřetelně podobá pozdější Jungově představě o archetypu a archetypovém obraze, neboť archetyp je základní strukturální uspořádání, jež nacházíme v pozadí určitého mytologematu, a archetypový obraz představuje specifickou formu, v níž nabývá podoby. Elementární myšlenky jsou podle Bastiana hypotetickým faktorem - nikdy je nevidíme, ale mnohé národní myšlenky poukazují na to, že v jejich pozadí existuje jedna základní myšlenka.

S Bastianem nesouhlasíme pouze v tom, že o těchto motivech hovoří jako o „myšlenkách“. Byl to silně filozoficky orientovaný člověk, zjevně myslivý typ, a pokoušel se dokonce interpretovat jednotlivé elementární myšlenky tak, že je uváděl do souvislosti s Kantovými a

Leibnizovými idejemi. Pro nás však není archetyp jen „elementární myšlenkou“, ale právě tak elementárním poetickým obrazem a fantazií, elementární emocí, a dokonce i elementárním podnětem k jednání. Podle nás tedy k němu patří úplný základ pocitů, emocí, fantazie a jednání, který Bastian do své teorie nezahrnoval.

Výklad archetypů nám připravuje ještě další potíže - jakmile se k nějakému archetypu přiblížíme tímto způsobem, stane se ze všeho všechno. Začnete-li u stromu světa, můžete snadno dokazovat, že každý mytologický motiv nakonec směřuje ke stromu světa. Začnete-li se sluncem, můžete snadno dokázat, že vše poukazuje na význam slunce. A tak se prostě ztratíte v chaosu vzájemných souvislostí a významových přesahů, které jsou všem archetypovým obrazům společné. Zvolíte-li si jako motiv velkou matku, strom světa, podsvětí, oko nebo něco jiného, můžete vršit srovnávací materiál donekonečna, ale nezískáte pro svou interpretaci žádný archimedovský bod.

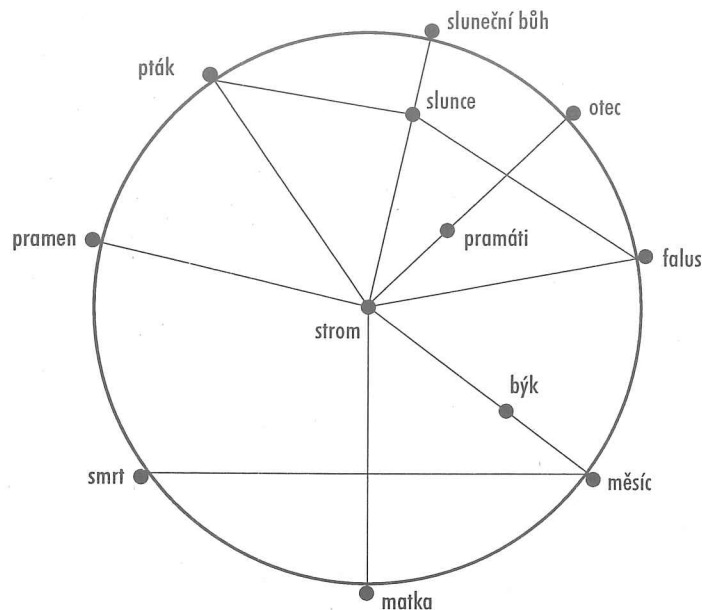
Ve svých *Vzpomínkách* poukazuje Jung na to, že intelektuálním typům hrozí velké pokušení, protože přehlížejí emocionální a citový faktor, který je s archetypovým obrazem vždy spjat. Archetypový obraz není jen myšlenkový vzorec (jako myšlenkový vzorec je spojen se všemi ostatními myšlenkovými vzorci), je také emocionální zkušeností - emocionální zkušeností jedince. Pouze když má pro člověka emocionální a citovou hodnotu, je archetypový obraz živý a plný významu. Jak řekl Jung, můžete sesbírat všechny velké matky na světě, všechny svaté a všechno ostatní, ale to vše neznamená absolutně nic, pokud vynecháte citovou zkušenost jedince.

Právě v tom je potíž, neboť celé naše akademické vzdělání má sklon citový faktor vyloučit. Na gymnáziu, a především při studiu přírodních věd, vám učitel například ukáže krystal. Zvláště děvčata pak s oblibou zvolají: „Ten krystal je ale krásný!“ Učitel na to řekne: „Teď ovšem nebudeme obdivovat krásu, nýbrž budeme analyzovat strukturu tohoto objektu.“ Od začátku jste tedy neustále vychováváni, abyste potlačovali svou osobní emocionální reakci a abyste svůj rozum vedli k tomu, čemu říkáme „objektivita“. Potud je všechno v pořádku. Do určité míry s tím souhlasím, ale v psychologii si tak počínat nemůžeme. Jak říkal Jung,

právě v tom je obtížná pozice psychologie jako vědy, neboť si v protikladu ke všem ostatním vědám nemůže dovolit přehlížet cit. Musí brát ohled na citový podtón a emocionální hodnotu vnějších i vnitřních faktorů, včetně citové reakce pozorovatele. Jak víte, moderní fyzika akceptuje skutečnost, že pozorovatel a teoretická hypotéza, na jejímž základě je experiment vystavěn, hraje roli ve výsledku zkoumání. Dosud se však neuznává, že u pozorovatele může sehrát roli i *emocionální* faktor. Fyzikové tyto souvislosti budou muset znovu promyslet, protože, jak ukázal W. Pauli, nemáme žádný apriorní důvod je odmítat. Zcela jistě můžeme říci, že v psychologii *na emocionální faktor ohled brát musíme*. To je důvod, proč mnozí akademičtí vědci pokládají jungovskou psychologii za nevědeckou - bere totiž ohled na cit, který se dosud pro mnohé s vědeckým postojem vylučuje. Naši kritici si však neuvědomují, že tu nejde jen o naši náladu a že přece nejsme tak dětinští, abychom nedokázali svůj osobní citový vliv na materiál vyloučit. Došli jsme k jasnému vědomí, že tyto pocity jsou nutné a že patří k psychologické metodě, chceme-li se opravdově přiblížit k psyché.

Má-li jedinec archetypový zážitek, například úchvatný sen o orlovi, který k němu vnikne oknem, nejedná se jen o myšlenkový vzorec, o němž byste mohli říci: „No jistě, orel je posel boží, byl to posel Diův a Jupiterův a v severoamerické mytologii se objevuje orel jako bůh stvořitel, atd.“ Intelektuálně by to bylo sice zcela na místě, protože jste archetyp amplifikovali, ovšem chyba je, že jste přehlíželi emocionální prožitek. Proč je to orel, a nikoli havran, liška, nebo anděl? Mytologicky vzato, jsou anděl a orel totéž - *angelos*, okřídlený posel pocházející z nebe, z jiného světa, od božstva. Pro snícího je však obrovský rozdíl mezi tím, co všechno pro něj znamená anděl, o němž se mu zdá, a všemi pozitivními i negativními reakcemi, které v něm vyvolává sen o orlovi. Emocionální reakci snícího prostě přeskočit nemůžete, i když vědci jako Eliade, Huth, Fromm a jiní by jednoduše řekli, že oba - anděl i orel - jsou poslové z jiného světa. Intelektuálně je to totéž, ale emocionálně je tu rozdíl. Proto nemůžete ignorovat jedince ani celou situaci, s níž je prožitek spojen.

Zastánci intelektuálního přístupu se pokoušejí včlenit výsledky jungovské psychologie zpět do starých kolejí akademického myšlení a

odsunout nejdůležitější faktor, který Jung zavedl do vědy o mýtech - totiž základní lidskou situaci, z níž ty které motivy povstávají. Avšak nemůžete zkoumat rostliny, aniž byste zkoumali zemi, v níž rostou. Melouny například rostou nejlépe na hnoji, a nikoli na písku, a jste-li dobrý zahradník, znáte zemi právě tak dobře jako rostliny. V oblasti mytologie jsme zemí symbolických motivů *my*, jednotliví lidé. Tuto skutečnost nemůžeme ignorovat. Myslivé typy a intelektuálové jsou však silně vystaveni pokušení tento fakt popřít, protože to zapadá do jejich navyklého postoje.

Vezměme si kupříkladu motiv stromu. Předpokládejme, že jsem badatelka s komplexem stromu, takže začnu se stromem. Strom mě emocionálně fascinuje, a tak řeknu:

„Sluneční mýtus a mýtus stromu jsou ve vzájemném vztahu, protože ráno se slunce rodí na východě ze stromu. Máme tu například vánoční strom a každé Vánoce rodí strom v okamžiku zimního slunovratu nové světlo. Všechny sluneční mýty jsou tudíž v jistém smys-

lu zároveň mýty o stromu. Ovšem strom je také matka. Možná víte o tom, že se v Sasku dodnes říká, že pod listy stromů rostou hezká děvčata, a mohla bych vám ukázat obrazy, na nichž děti vycházejí ze stromů. Pod listy stromů šleští duše nenarozených dětí, a proto stojí uprostřed všech německých, rakouských a švýcarských vesnic stromy. Strom je tedy velká matka. Ale není to jen matka života, ale také matka smrti, protože ze stromů se dělají rakve a někdy se i pohřbívá do korun stromů. Šamani za polárním kruhem a lidé z některých severokanadských kmenů bývají pohřbíváni na stromy. I babylonské zikkuraty a sloupy, na něž Peršané kladli své mrtvé, jsou pravděpodobně jen proměnou stromu. Zamysleli jste se někdy kromě toho nad souvislostí mezi stromem a studní? Pod každým stromem je pramen. Existuje například strom světa - jasan Yggdrasil, zpod něhož tryská pramen Urd. Mohu vám ukázat babylonskou pečeť, na níž je vidět strom pod studní života. Všechny motivy vody života jsou tedy ve skutečnosti spjaty s motivem stromu. To je úplně jasné, vidí to každý! Ale mohli bychom sem vnést i měsíc. Stejně jako matka bývá strom často ženského rodu, ale představuje zároveň i otce, protože strom je falický symbol. V aztéckých kronikách má například znak pro zemi, z níž původně připutovali Aztékové a Mayové, význam „olámaný kmen stromu“ - jeho podoba je falickým obrazem otce. Existují příběhy o ženě, která šla kolem stromu a semeno z něj jí proniklo do klína. Strom je tedy jednoznačně otec, a to se hodí ke stromu, který zároveň představuje slunce, což je také otcovská figura.“

Máte-li sluneční komplex, vztahuje se pro vás všechno ke slunci, a máte-li komplex měsíce, je všechno lunární.

V nevědomí jsou totiž všechny archetypy vzájemně kontaminovány. Je to, jako by se přes sebe částečně zkopírovalo několik fotografií - obraz se nedá rozuzlit. Důvodem pravděpodobně je, že v nevědomí je čas i prostor relativní. Jako bychom tu měli množství obrazů, které jsou k dispozici všechny zároveň. Teprve chápací náhled vědomí je s to vybrat jediný motiv, neboť vrhne světlo svého reflektoru a záleží jen na tom, kam jej nejprve namíří - v určitém ohledu dostanete vždy celé kolektivní nevědomí. Proto je pro jednoho vědce vším matka, pro jiného vegetace a pro dalšího zase sluneční mýtus. Zábavné na tom je, že jakmile

všichni tito intelektuálové spatří takové spojení - například mezi stromem, sluncem nebo rakví - řeknou „samozřejmě“, „zjevně“ či „přirozeně“. Takže strom je pro jednoho *zjevně* matka. Dávám si pozor, kde vědec tato slova používá. Je to svůdně prosté, neboť archetypové vztahy *jsou* zjevné a přirozené, takže autor říká „přirozeně“ nebo „zjevně“ a je si jist, že všichni jeho čtenáři vlezou do stejné pasti. Někteří se po chvíli vzbouří, protože zjistí, že není možné, aby cokoli znamenalo všechno ostatní, a vrátí se k emocionálnímu rozdílu hodnot mezi symboly.

K interpretaci pohádky můžete skutečně využít kteroukoli ze čtyř funkcí vědomí. Myslivý typ bude poukazovat na strukturu a způsob, jakým jsou jednotlivé motivy spojeny. Citový typ je uspořádá do hodnotové hierarchie, což je také zcela racionální. Citová funkce umožňuje dobrou a úplnou interpretaci pohádky. Percepční typ si prostě symboly velmi přesně prohlédne a bude je amplifikovat. Intuitivní typ uvidí soubor obrazů tak říkajíc v jeho jednotě. Bude mít největší nadání k tomu, aby ukázal, že celá pohádka není rozvláčný příběh, ale ve skutečnosti *jediné* poselství rozštěpené do mnoha fazet. Čím jsou vaše funkce diferencovanější, tím lepší mohou být vaše interpretace, neboť byste měli kolem příběhu kroužit pokud možno s využitím všech čtyř funkcí. Čím více funkce svého vědomí rozvíjíte a obohacujete, tím lepší a barvitější budou vaše interpretace. Jde o umění, které se musí cvičit. Nemůžete se mu naučit - s výjimkou několika obecných pokynů, které se tu snažím poskytnout. Studentům vždy říkám, aby se mé přednášky neučili, ale pokoušeli se sami pohádky interpretovat. Interpretace je umění, či vlastně řemeslo, které nakonec závisí zcela na vás. Semináře, při kterých účastníci interpretují tutéž pohádku, jsou něco jako zpověď a Rorschachův test současně. Tomu se nelze vyhnout, a je to tak dobře - člověk musí nasadit celou svou bytost.

Musíme začít s otázkou, proč se v jungovské psychologii vůbec zajímáme o mýty a pohádky. Jung jednou řekl, že na pohádkách lze studovat srovnávací anatomii psyché. U mýtů, pověstí nebo jiného složitějšího mytologického materiálu je základní vzorec lidské psyché skryt pod množstvím kulturního materiálu. V pohádkách je však takového speci-

fického vědomého kulturního materiálu mnohem méně, a proto se v nich základní vzorce psyché zračí daleko jasněji.

Ostatní psychologické školy nám předhazují, že všude kolem sebe vidíme archetypy, že se o nich našim pacientům zřejmě každou noc zdá, ale že jejich pacienti podobný materiál nikdy nepřinesou. Pokud analytik neví, co jsou to archetypové motivy, samozřejmě si jich nevšimne; interpretuje je osobně, protože je spojuje s osobními vzpomínkami pacienta. Abychom mohli objevit archetypový materiál, musíme o něm mít nejdříve obecné znalosti - proto se snažíme dovědět se o těchto motivech a jejich různých konstelacích co možná nejvíce.

A je tu ještě další důvod, který se ukazuje prakticky daleko důležitější a který vede k podstatnějším problémům. Když se někomu něco zdá a vy už znáte anamnézu, to jest obecnou vnitřní i vnější historii jeho života, pak jste si již většinou vytvořili - i když se tomu snažíte vyhnout - všeobecnou hypotézu o tom, jaký má snící člověk problém: že je to muž vázaný na svou matku nebo dcera vázaná na otce, žena, kterou posedl animus nebo něco podobného. Máte třeba hypotézu, že určitou analyzandku trápí její animus, a když vám pak vypráví, že se jí zdálo o zloději, který ji strašlivě vylekal, pak zareagujete: „Aha, už to tu máme!“ Možná si ani nevšimnete, že sen vůbec neinterpretujete, ale že v něm jen znovu rozpoznáváte to, co jste již věděli. Potom asi řeknete, že lupič je vlastně animus, a celé to bude vypadat jako objektivní interpretace. Ve skutečnosti jste se však nenaučili interpretovat sen odborně, protože jinak byste si nemohli *předem nic myslet* o tom, co vyplývá z jeho motivů. Na sny bychom se měli dívat pokud možno objektivně a teprve na konec vyvodit nějaký závěr. Sen totiž vždy přináší nějaké *nové* poselství, které předem nezná ani analytik, ani analyzand.

Tuto objektivní metodu se naučíte nejlépe, když se cvičíte v práci s pohádkovými motivy, které neobsahují nic osobního, a vy o dané vědomé situaci nevíte nic, co by vám mohlo pomoci.

Studium pohádek je pro nás důležité, protože pohádky popisují *obecně lidské* základy. Zvláště důležité jsou, pokud analyzujeme lidi z jiného konce světa; když přijde do ordinace Ind nebo Australan a my jsme se dosud zabývali pouze vlastními mýty, nepodaří se nám vůči

němu vybudovat lidský most. Pokud však analytik zná základní lidské struktury, může k němu lépe najít vztah. Četla jsem o misionáři z ostrovů v jižních mořích, který říkal, že nejjednodušší způsob, jak nalézt vztah k místním lidem, je vyprávět jim pohádky. Je to řeč, v níž si všichni rozumějí. Kdyby vyprávěl nějaký velký mýtus, bylo by to obtížnější. Základní materiál musí použít v jednoduché formě, která vyjadřuje nejobecnější a současně nejhlubší lidské struktury. Pohádka stojí mimo kulturní a rasové rozdíly; proto může tak snadno putovat. Řeč pohádek se tedy jeví jako mezinárodní jazyk celého lidstva - všech dob, ras i kultur.

Gilbert Durand a C. G. Jung dospěli pravděpodobně nezávisle na sobě k závěru, že nejarchaičtější formou archetypu je rituální gesto.

Ve své knize *Primitive Culture* (Primitivní kultura) se již Tylor pokoušel využít své animistické teorie, aby odvodil pohádky z rituálu. Tvrdil, že bychom je neměli pojímat jen jako zbytky zašlé víry, ale že jsou vlastně zbytkem starého rituálu: rituál zemřel, ale jeho příběh přežil ve formě pohádky. Podle mého mínění není základem ani tak rituál jako spíše archetypový zážitek. Rituály jsou však tak prastaré, že se můžeme jen dohadovat, jak asi vznikly. Nejlepší příklady toho, jak mohly vzniknout rituály, jsem našla ve dvou následujících příbězích. První se nalézá v autobiografii Černého Losa, šamana indiánského kmene Siouxů Oglalů (*Black Elk, Ich rufe mein Volk*. Olten, Walter, 7. vyd.):

Když byl jako chlapec těžce nemocen a ležel téměř v kómatu, měl Černý Los vizi či zjevení, v němž byl přiveden do nebe, kde k němu ze čtyř světových stran přišla spousta koní a kde pak obdržel duchy svých praotců a léčivou bylinu pro svůj národ. Chlapec byl touto vizí hluboce otřesen a nechal si ji pro sebe, jako by to udělal každý normální člověk. Později se však u něj rozvinula akutní fobie z bouřek, takže se třásl strachy, i když se na obzoru objevil jen malý mráček. To jej přimělo, aby vyhledal šamana, který mu řekl, že je nemocný proto, že si vizi nechal pro sebe a nepodělil se o ni se svým kmenem. Šaman Černému Losovi řekl: „Synovče, už vím, kde je chyba! Musíš udělat to, co po tobě chtěl hnědý kůň ve tvé vizi. Musíš tu vizi předvést svému lidu na zemi. Musíš lidem především ukázat koňský tanec, pak tě strach opustí. Když to však

neuděláš, přihodí se ti něco velice zlého.“ A tak Černý Los, jemuž bylo tehdy sedmnáct, sehnal se svým otcem a matkou a několika dalšími členy kmene přesný počet koní - určitý počet bílých, určitý počet černých, určitý počet červenohnědých, určitý počet plavých a jednoho hnědáka, na němž měl jet on sám. Černý Los se naučil písně, které slyšel během svého zážitku. Když svou vizi předvedl, na celý kmen to hluboce zapůsobilo; její účinek byl dokonce léčivý, takže slepí viděli, ochrnutí chodili a byly vyléčeny další psychogenní nemoci. Kmen se rozhodl vizi předvést znovu a já jsem přesvědčena o tom, že by se z vize vyvinul rituál, kdyby kmen nebyl krátce poté téměř zcela zničen bělochy. V této zprávě jsme sami zažili, jak může vzniknout rituál.

Další náznak původu rituálu jsem našla v eskymáckém vyprávění *Orlí dar*, které uvádí Knut Rassmussen (*Die Gabe des Adlers*. Frankfurt 1923). Některé polární arktické kmeny slaví svátek orla. Vyšlou posly, kteří si na hole nalepí pera, aby pozvali k oslavě velkého svátku ostatní kmeny. Hostitelé vybudují jako shromaždiště velké iglú, někdy velký dřevěný dům. Jednou do roka sem přijedou lidé na psích spřeženích. V hale je vycpaný orl a všichni přítomní tančí, vyprávějí příběhy, vyměňují si ženy a obchodují. Svátek orla představuje velké, napůl náboženské a napůl světské setkání všech kmenů. Toto je původní příběh onoho svátku:

Osamělý lovec kdysi zastřelil obzvláště krásného orla. Vzal jej - patrně s velikým pocitem viny - domů a vycpal ho. Čas od času měl pocit, že by mu měl přinést malou oběť - nějaké jídlo. Jednou se dostal při lovu do sněhové bouře. Schoulil se k zemi a najednou před sebou spatřil dva muže s holemi, na nichž byla nalepena pera. Muži na sobě měli zvířecí masky a poručili mu, aby šel s nimi a pospíšil si. A tak se v té sněhové bouři zvedl, muži šli velmi rychle a on na pokraji vyčerpání s nimi. Pak zahlédl v mlze vesnici, z níž byl slyšet neznámý dunivý zvuk. Zeptal se, co to bušení znamená, a jeden z mužů smutně odpověděl: „To je tlukot mateřského srdce.“ Vzali ho do vesnice a přivedli ke vznešené ženě v černém. V tu chvíli poznal, že to je matka orla, kterého zastřelil. Orlí matka mu řekla, že se k jejímu synovi chová velmi hezky, a protože mu prokázal čest, přeje si, aby v tom pokračoval. Dále řekla, že by mu ráda

ukázala celý svůj národ (všichni lidé byli ve skutečnosti orlové, kteří na sebe dočasně vzali lidskou podobu), jenž mu předvede svátek orla. Lovec si měl slavnost dobře zapamatovat, aby byl schopen po návratu vše povědět svému kmeni. Orlí matka si přála, aby lovcův kmen slavil tuto slavnost každý rok. Když národ orlů předvedl svoji slavnost, všechno v okamžiku zmizelo a lovec se opět ocitl ve sněhové bouři, byl jako omámený a napůl zmrzlý. Dověkl se zpět do své vsi, shromáždil muže a vše jim vyřídil. Říká se, že od té doby se svátek orla slaví tímto přesně předepsaným způsobem.

Lovec byl zjevně na pokraji zmrznutí a ve stavu hlubokého bezvědomí prožil to, co bychom nazvali archetypovou vizí. Když vše náhle zmizelo a on opět přišel k sobě, spatřil vedle sebe ve sněhu zvířecí stopy - poslední stopy „poslů“. Zde opět vidíte, že rituál vznikl podobně jako v případě Černého Losa - skrze individuální archetypový zážitek. Při dostatečně silném účinku archetypového zážitku vznikne potřeba šířit jej dále a nenechávat si ho pro sebe.

Při analýze jsem v menším rozměru narazila na něco podobného, když analyzand nebo analyzandka měli archetypový zážitek a nechali si ho pro sebe. Je to přirozená reakce, protože zážitek je osobní tajemství a člověk nechce, aby s ním ostatní nakládali opovržlivě. Poté však přišly další sny, které naznačovaly, že by se měl jedinec těchto vnitřních vizí ujmout, vypovědět je své ženě nebo manželovi a říci: „Měl jsem tento zážitek a musím mu zůstat věrný. Musím ti o něm povědět, protože jinak bys nepochopila mé chování. Musím být této vizi věrný a jednat podle ní.“ V manželství nemůžeme najednou změnit své chování, aniž to vysvětlíme. Jindy je třeba vizi sdělit širšímu okolí, někdy dokonce i skupině, jak se to stalo Černému Losovi.

Z obou těchto příběhů vyvozují, jak lze rituál pravděpodobně vysvětlit. Na eskymáckém příběhu vidíme, že základem rituálu je vpád archetypového světa do kolektivního vědomí a že prostředníkem tohoto vpádu je jedinec. Nejdříve má zážitek jedna osoba a ta pak sdělí svou vizi někomu dalšímu.

Již existující rituál mohou později pozměnit drobné průlomy nevědomí či sny. U australských primitivů přetrvává již po třicet let proslulý

rituál zvaný Kunapipi. Paní Berndtová, zasloužilá etnoložka, sbírala sny, které se k tomuto rituálu vztahují. Australští domorodci říkají, že se jim o rituálu zdá, a paní Berndtová ve své knize *Kunapipi* uvádí všechny sny, které způsobily jakékoli změny rituálu nebo vedly třeba i k nepatrným dodatkům. Sen je vždy vyprávěn kmeni, a pokud se změna jeví jako vhodná, připojí se k rituálu. Při analýzách katolíků jsem zpozorovala, že totéž funguje v určitém ohledu i u nich. Vzpomínám si na jednu řeholnici, které se zdálo o mši: celá bohoslužba probíhala normálně až po *sanctus*, ale po zazvonění zvonků byla mše přerušena. V tomto nejposvátnějším okamžiku mše, ve chvíli proměňování, vystoupil na kazatelnu biskup a proslovil krátký, prozaický a střízlivý výklad o tom, co znamená, že se Bůh stal člověkem. Potom mše pokračovala. Jako by nevědomí této řeholnice chtělo upozornit na to, že se cosi z pochopení tohoto tajemství vytratilo.

Za zmínku zřejmě stojí ještě jeden druh archetypového příběhu. Studujete-li světové pohádky, zjišťujete, že určité etnické skupiny nazývají pohádkou prakticky výhradně příběhy o zvířatech - spoustu takových příběhů najdete dokonce i ve sbírce bratří Grimmů. Podle knihy L. van der Posta *Das Herz des kleinen Jägers* (Srdce malého lovce) tvoří příběhy o zvířatech přes osmdesát procent vyprávění křováků. Slovo „zvíře“ není v této souvislosti příliš přiléhavé, protože jak každý ví, i když jde o postavy zvířat, jedná se současně o antropomorfní bytosti. V jádru křováckých historek je táž myšlenka jako v příběhu o svátku orla, kde se orli stanou lidmi a za dvě minuty jsou z nich opět orli. Křováci někdy dokonce říkají: „Hyena - byl to samozřejmě člověk - řekla své ženě...“ Často se to sice výslovně neříká, ale hyena v příběhu např. vezme luk nebo udělá loď atd. Tyto postavy jsou lidé ve zvířecí nebo zvířata v lidské podobě; nejsou tím, co bychom my dnes nazvali zvířaty.

Antropologové se dohadují o tom, zda příběhy vypráví o lidech převlečených za zvířata, nebo o zvířatech převlečených za lidi. Ale podle mého mínění to nemá smysl - jsou prostě tím, čím jsou! Jsou to zvířata i lidé a žádný primitiv by si tím hlavu nelámal; není v tom žádný rozpor. Z našeho hlediska to jsou *symbolická* zvířata, protože my rozlišujeme jinak: říkáme, že zvíře je tu nositelem projekcí lidských psychických fak-

torů. Dokud ještě trvá archaická identita a dokud jste své projekce nestáhli zpět, je zvíře i to, co jste do něj promítli, identické; jsou jedno a totéž. Hezky je to vidět v příbězích o zvířatech, která zobrazují archetypové lidské sklony. Tato zvířata jsou lidská, protože ve skutečnosti nezobrazují instinkty zvířat, ale *naše* zvířecí instinkty, a v tomto smyslu jsou skutečně antropomorfní. Řekneme-li například, že tygr v jednom příběhu znázorňuje chamtivost, neznázorňuje chamtivost skutečného tygra, ale *naši vlastní tygří chamtivost*. Když jsme chamtiví jako tygr, zdá se nám o tygrovi. Je tedy řeč o antropomorfním tygrovi. Takové příběhy o zvířatech jsou velmi časté a existuje řada vědců, kteří tvrdí, že se jedná o nejstarší typ mytologického příběhu. Jsem ve velkém pokušení věřit, že jedny z nejstarších a nejzákladnějších forem archetypových příběhů mají právě tuto podobu - jsou o antropoidních zvířecích bytostech, kde například liška hovoří s myší a zajíc s kočkou.

Jelikož se o mně ví, že se zajímám o pohádky, v rodinách po mně často chtějí, abych je dětem vyprávěla. Při té příležitosti jsem si všimla, že děti dávají v určitém věku přednost příběhům o zvířatech. Začne-li se s příběhy o princích a princeznách, které odnesl čert, zeptají se: „Co je to čert?“ atd. Potřebují to pořádně vysvětlit. Ale když řeknete: „Pes řekl kočce,“ - poslouchají velmi napjatě. Zdá se tedy, že se jedná o základní materiál, nejhlubší a nejstarší formu vyprávění.

Praktický postup

Dalším problémem je metoda interpretace pohádek. Jde o to, jak se přiblížit smyslu pohádky, nebo spíše jak mu nadběhnout - skutečně to vypadá, jako bychom šli na lov jelena, kterého jen tak nezaskočíte. A proč interpretujeme? Vědci a specialisté na mytologii totiž mají stále námitky proti jungiánům, neboť, jak říkají, mýtus hovoří sám za sebe. Co mýtus říká, je třeba jen rozluštit, a k tomu žádnou psychologickou interpretaci nepotřebujeme, protože ta do mýtu vnáší něco, co v něm není - mýtus je se všemi svými detaily a amplifikacemi zcela jasný sám o sobě. Zdá se mi, že je to jen poloviční pravda. Toto tvrzení jistě platí ve stejném smyslu, jako když Jung říkal, že nejlepším vysvětlením snu je samotný sen. To znamená, že interpretace snu je vždy méně dobrá než sen samotný. Sen je nejlepším možným výrazem vnitřní skutečnosti a právě tak lze říci, že pohádka a mýtus jsou nejlepším možným vyjádřením toho, co chtějí říci. V tomto smyslu mají pravdu ti, kdo odmítají jakoukoli interpretaci a tvrdí, že stačí mýtus sám o sobě. Interpretace je zatemněním původního světla, které v mýtu září. Když vám však někdo celý rozčilený vypráví nádherný sen a vy zůstanete odtažití se slovy: „Ano, to byl váš sen!“, pravděpodobně vám řekne: „Ale já bych rád věděl, co to znamená!“ Pak můžete odpovědět: „Tak se na ten sen podívejte! Říká vám všechno, co může. On sám je svou vlastní nejlepší možnou interpretací.“ Má to jistě své výhody, neboť ten člověk pak může jít domů a dál o tom snu přemýšlet. Třeba náhle zažije osvětlení. A tento proces, kdy třeme „svůj kámen Churinga“ - to znamená, že zacházíme se snem tak, jak bychom